

KÉPES LEVELEZŐLAP

A KÉPESLEVELEZŐLAP-GYŰJTŐK EGYESÜLETÉNEK KIADVÁNYA

2015. IV. negyedév

XXVIII. évfolyam 4. szám

Képeslapok Mátyásföldről és Rákosszentmihályról, a Divald, Weinwurm, Kíszér és Stróbl műtermekből

A képeslap formája sokat változott az elmúlt 130 évben: az illusztráció az 1880-as, 90-es években az oldal egyharmadát, felét foglalta el. A fennmaradó felületre lehetett írni az üdvözlő sorokat. A hátoldalt 1905-ig csak címzésre és a bélyeg felragasztására lehetett használni. A századfordulóra már az egész oldalt betöltötte az illusztráció, ám ez megnehezítette az írást: gyakran a képekre került a szöveg.

A végső formát 1905-ben kapta meg a képeslap, ekkor került a címzési oldal megosztásra, hogy a fél oldalra a szöveget lehessen írni, míg a képes oldal ettől kezdve csak díszítésre, illusztrálásra szolgált. A századforduló táján rengeteg kiadó alakult meg a kapcsolat-teremtés eme formájának a kiszolgálására, itt most három neves pesti és egy rákosszentmihályi műterem által kiadott mátyásföldi és rákosszentmihályi képeslapok szerzőit mutatjuk be, Divald Károlyt, Weinwurm Antalt, Kíszér Nándort és Stróbl J. Nándort.

„Divald Károlynak és Weinwurm Antalnak műterem-építkezései jól példázzák a fényképezés technikai és művészi fejlődése által kínált újabb és újabb lehetőségeket. A fényképek nyomtatása a legkülönbözőbb fotómechanikai sokszorosító eljárások segítségével történt. A modern nyomóformákkal (klisékkel) való sokszorosítás előtt,

vonalas képek és rajzok sokszorosítására, már addig is alkalmazták a rézmetszetet, a litográfiát és a sokáig kedvelt heliogravűrt (rézlemezre olvasztott aszfaltpor alapra felvitt kép). A fényképek tömeges méretű és igényes sokszorosítására azonban csak a fénynyomat, a fotolitográfia és a cinkográfia bevezetése után nyílt lehetőség, amelyek művelésével természetesen többnyire maguk a fényképészek foglalkoztak.

Ezek az eljárások alapján véve a nyomóforma anyagában különböztek egymástól (üveg, kő, cink). Mindegyik bevezetése és alkalmazása egy-egy fotográfus nevéhez fűződik. A fénynyomatást Divald Károly, a cinkográfiát Weinwurm Antal honosította meg a fővárosban... „(Cs. Plank Ibolya: Fényképész műtermek Budapestén) Divald Károly 1830. november 2., Selmecbánya – 1897. november 7., Eperjes) gyógyszerész, majd táj és városképeiről neves fényképésmester. 1871-ben Eperjesen fényképezeti műtermet nyitott. A család eperjesi műteremházán kívül Bártfaúrdón, Tátrafüreden és Iglón is működött Divald-fényirda. Igen hamar beleütközött a sokszorosítás gondjába, hiszen egy-egy város- vagy tájképről jóval több másolatot igényeltek, mint a korlátozott példányban megrendelt portrékról. A megoldást jelentő fototípia (fénynyomat) technológiáját 1877-ben Münchenben sajátította el fiával, ifj. Divald Károlyval, majd rá egy évre már saját nyomdájukban készítették a nyomatokat. „Fototipikus” munkájáért már 1879-ben aranyéremmel tüntették ki. 1878-ban ugyanott felállította az első magyar fototípiai intézetet, melynek központját később Budapestre tette át. 1890-ben, még életében ifj. Divald Károlyra (1858-1924) hagyta ezt a budapesti, Károly körút 22. alatt felépült műintézetet. Nem sokkal ezután, még a századforduló első éveiben készítette el ifj. Divald Károly a mátyásföldi képeslapokat. A levelezőlapokra Ómátyásföld szívet, a Nagyvendéglőt és a környező utcákat, a szálló mögötti Erzsébet-ligetét fényképezte le. Ez már az az időszak volt, amikor egyre többen küldtek képeslapot, megnövekedett a gyűjtők száma is, a posta 1899-ben már százmillió képeslapot kézbesített.

1912-ben Monostory Györggyel társultak, „Abától Zimonyig végigfényképezték a történelmi Magyarország gyakorlatilag valamennyi helységének nevezetességeit.” – írja Cs. Plank Ibolya. Divald mátyásföldi képeslap fényképezése tehát az elsők között szerepel a krónikában. Weinwurm Antal (?) Weinwurm Mátyás (1813-1894) fényképész fia. A fénykép nyomdai úton való felhasználását tökéletesítette. Pestre hozatta J. Buchan bécsi cinkográfust, aki betanította a pesti munkásoknak a klisékészítést és magát az eljárást is. Az intézmény a századfordulón már teljes kiadói tevékenységet folytatott. 11 képes levelezőlapot ismerünk tőle, ómátyásföldi nyaralókat ábrázolnak, közülük 5 már biztosan nem áll, a többiek pedig kisebb-nagyobb átalakításokkal (a Paulheim, a Steinschneider, a Miksó, a Palkovich, a Szeszlér, a Bukovszky nyaralók) ma is őrznek valamit eredeti stílusukból.

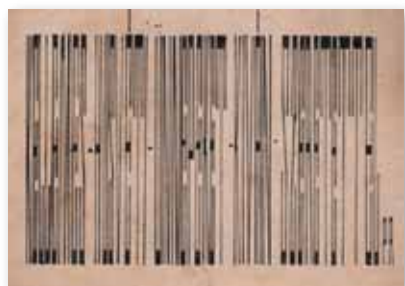
Kíszér Nándor (1850, Budapest – 1925, Rákosszentmihály) és Stróbl J. Nándor (1896-1930) is műteremtulajdonos volt Rákosszentmihályon, előbbi a századforduló táján hirdette a Sándor utca 330. alatt álló hétvégi műtermét. Stróblnak két helyen is volt a községben műterme. (Nem egy időben.) Mindketten saját kiadású rákosszentmihályi levelezőlapokat is készítettek. Kíszér Divald és Weinwurm kortársa volt, aki szintén rendelkezett budapesti műteremmel. Levelezőlapjain, mint az előbbieken is, még nyüzsgő az élet, mindig akadnak bábász, lencsében tekintő alakok, ablakon kikukucskáló villatulajdonosok, utcasarkon snóbizó férfiak. Épületeit körülveszi a nyaralótelepként fejlődésnek indult település rendezetten buja természete. Stróbl előbbieknél akár unokája is lehetett volna, képeslapjai szikárabbak, de még az ő képein is időnként kibújnak üzleteikből az ott dolgozók, hogy megőrökítségük magukat a településen közismert mester képeslapjain.

Széman Richárd

Megfordítsam?

A megíratlan, postatiszta levelezőlapokat többségünk egyenrangúaknak tartja a bélyegzővel lepecsételt, friss élményekkel teleírt társaikkal. Van azonban valami különös varázsa a kalligrafikus kézjegyeknek, a megannyi kézen át hozzánk jutó híreknek. Mindezen felül postatörténeti, történelmi lenyomatként is tekinthetünk ezekre a kordokumentumokra, amelyeket mindig csak gazdagabbá tesz egy, áthaladást jelző bélyegző (0. kép), a gyártást követően rákerült reklám, netán a jókívánságokat küldők között valamely híres ember kézjegye.

0. kép (fent), 1. kép részlet (lent)

Rengeteg többletdíjt igényel, és nem is mindig járunk sikerrel, de mégis azt javaslom, hogy akár bórzéken, böngészés közben, akár a saját, lappangó gyűjteményünk darabjai között nézzünk szét, kicsit alaposabban, mit azelőtt! Kincsekre lehet lelni még a rokonoknak, ismerősöknek unásig mutogatott ritkaságok hátoldalán is.

A leginkább magától értetődőben a szép, mives kézírásra, nem ritkán egyedi jegyekre tudunk figyelni (1-3. kép). A gondosan, lassan kanyarintott betűkön felül külön érdekességként szolgálhatnak a messziről küldött, akár többnyelvűen megírt

levelezőlapok (4. kép). Azonban az, hogy felfigyeljünk rá, hogy Szépmérenyű Lassú Gizella úrlányának hódolója több lapot gyorsírással írt (ami önmagában megmosolyogtató párosítás) (5. kép), már nem magától értetődő. Modern lapok ugyanúgy szolgálhatnak számunkra érdekességként, legyen szó akár egy, a 2000-es évek közepén rovásírással megírt képről, akár csupán címmel feladott, ám kvázi „üresen” elküldött lapról.

A legáltalánosabb üdvözlő szavakat és távoli jókívánságokat tartalmazó üzenetek is sok mindenről árulkodnak, de legalábbis olvasásra érdemesek. Aladár pl. semmi másról nem adott hírt az első világháború utolsó időszakában herculesfürdői nyaralásából, mint arról, hogy a helyzet „ugyanaz, mint tegnap.” Ugyanígy a Földművelődési Minisztérium titkárának címzett 1908-as lapról sem tudunk meg túl sokat, hiszen „eddig + 2.55 kgr-on kívül semmi” sem történt.

Annál árulkodóbb a mindenkor regnáló rezsim kézjegye, kerüljön rá cenzúra, propaganda, felülnyomott bélyegek (9. kép a, b, c) formájában. A két világháború alatt magától értetődően szigorúan ellenőrizték az akkori virágkorukat élő anzikszokat (6. kép) vagy használták lelkesítő, toborzó eszközként (7. kép). Erről a funkcióról a háborúkat követően sem mondtak le a hatalmi szervek, legyen szó akár a hatalom legitimizálásáról vagy megszilárdításáról (8. kép), akár egy aktuális felszólításról pl. egy népszámláláson, pártrendezvényen való részvétellel.

A filatélia, parafilatélia szerelmesei a portóbélyegekben, felülnyomott vagy lebélyezett komplett sorokban (10. kép), szerencsés esetben tévnyomatokban lelhetik kedvüket. De némely felülbélyegzés önmagában is érdekes lehet annyira, hogy egynéhányan felkapják rá a fejüket. Ilyenek pl. a katonai jellegű bélyegzők közül a Monarchia haditengerészeti lebélyegzései (11. kép), az egyes ünnepekhez, híres emberekhez, szentekhez köthető pecsételések (12. kép), vagy a ritkaságszámba menő, Török A. és Társa által felvásárolt, majd sorsjegyként árusított milleniumi litográf sorozat megmaradt darabjai (13. kép). Sorsjeggyel nem csak utólag rányomott formában találkozhatunk (noha 1945 után is készült néhány ilyen); a Divald Károly fényképész által kiadott jótékonyági nyereményjátékokkal számos levelezőlap hátulján találkozhatunk (14. kép).

Egy szó, mint száz, szánjuk rá azt a kis időt, amit az alapos átnézés igényel, és hamar rá fogunk jönni, hogy sokkal több, számunkra érdekes lap megfordul

1. kép

2. kép

3. kép

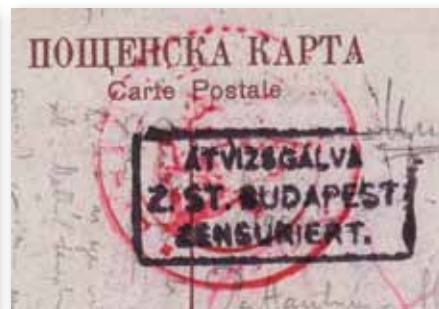
4. kép

5. kép

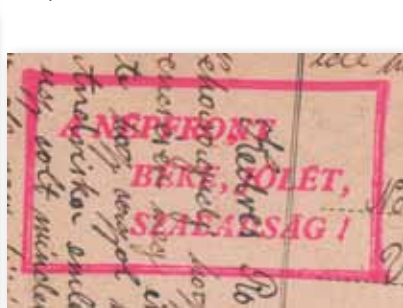
6. kép

7. kép

8. kép

10. kép

a kezünk ügyében, mint azt korábban gondoltuk. Noha döntően képes levelezőlapokról beszélünk, a fotóson és kiadón kívül megannyi módon üzent és üzenhetett számunkra a küldő és a fogadó állam, a posta, a városlakók – és nem utolsósorban a lapot levélként megíró feladó is. Nyomon követhetjük a szállításra használt járművek fejlődését, az inflációt, a megszólítások titkári tudást igénylő útvesztőjét, a burkolt, nyílt levéllel is elküldhető szerelmi vallomásokat, felbújtásokat, mikrotörténelmi forrásokként őrizve tovább ezeket az utánunk jövőknek. Mutassuk meg nekik, mi mire leltünk, hogy legyenek utánunk jövők!

Papp Miklós

9a. kép

9b. kép

12. kép

9c. kép

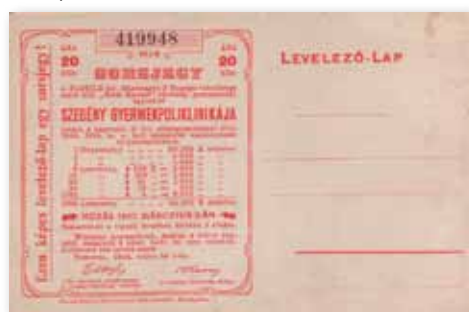
11. kép

13. kép

14. kép

Kőben bronzban élő emlék

Az a múltad amire emlékszel – jut eszembe a közismert mondás szeptember szép borongós keddjén, az érdi szoborparkban. Képeslapokért jöttem ide jó-rossz emlékeink hordozóiról. A beköltözött szoborművek között van szép is csúf is. A kubista Marx-Engels (Segesdi György, 1971) pl. határozottan szuggesztív (sajnos csak jelen helyéről van meg gyűjteményemben).

Sétálok Szoborparkban, előttem Steinmetz – ez se rossz szobor, és erről sincs még lapom. Róla beszélgettünk minap szerkesztőnkkel Horváth Lajos barátommal. Idegen állam katonájának nincs helye magyar közterületen – mondja ő, és igaza lehet. Bár az is igaz – mondom én –, hogy bár katona volt, de nem több mint egy akaratan kívül idecitált és itt megölt szerencsétlen kisember. „Osztapenkó” ráadásul földrajzi és fogalmi helyé vált, átlénygült a balatoni vagy a bécsi út kezdetévé, és így az emberek személyes múltjának (emlékeinek) hordozójává. (Kicsi a világ – pár napja kaptuk Jánosik Józseftől a követáldozatról szóló cikkét, ami honlapunkon olvasható: belyegvilag.com.)

Ez a szoborpark egy kompromisszumos szobormenedék, de van ahol nem volt ilyenre szükség. Újpesten például nem-nagyon költöztek a emlékművek. Pár száz méterre egymástól állnak a partizán, Trianon, holokauszt, tanácsköztársaság szoboremlékei, és a város iparát alapító polgárok emléktáblái. Nem bántotta őket 60 év alatt egyik városvezetőnk sem, és ismerjük fel, hogy ez szép. Mert így komplex a környezet, mint ahogy múltunk sem fekete-fehér.

Nem számít, hogy szobrunk harcos katona, vagy érzékeny színész, vagy szép királynő, vagy Van-e szabad köztér még a városban, hanem az számít, hogy emlékeink sokféleségétől és sokféle emlékünkhöz megőrzésétől lehet teljesebb akár személyes akár nemzeti életünk. Amikor a főváros szobrainak történetét gyűjtöm képeslapjaimon, az is erről szól.

Rigóczki Csaba
MABÉOSZ képeslapgyűjtő szakosztály elnöke

Az Erzsébetváros c. lap munkatársa egyik gyűjtőtársunkat kérdezte hobbjáról. Szigeti András évtizedek óta gyűjti a képeslapokat. Nemcsak rendszerezi őket, de a velük kapcsolatos információkat is igyekszik begyűjteni. Albumait lapozgatva, történeteit hallgatva megelevenedik Budapest történelme, a magyar kulturális, divat- és sportélet.

Hány képeslapja van?

A legelső ezzel kapcsolatos feljegyzésem 1962 szilveszteréről való, akkor 2057 képeslapom volt. Azóta is minden év végén zárást csinálók, és

bejegyzem az új szerzeményeket. Most 150 000 darabból áll a kollekcióm.

Miért kezdte el a gyűjtést?

Ez alkati kérdés. Gyermekkoromban gyufaskatulyákat gyűjtöttem, később gyufacímek. Végül azért választottam a képes levelezőlapokat, mert úgy éreztem, ezeknek van a legtöbb információs tartalmuk. Egyrészt van a kép, de sokat mesél a hátoldalon a bélyeg és a pecsét is.

Mindenféle képeslapot gyűjt?

Igen, de specializálódtam is. Három nagy terület van, ami különösen érdekel: Budapest, a versenysport és a világháborúk.

Vannak kedvencei?

Talán az átvilágító képeslapok. Ezek olyan lapok, melyek a fény felé tartva teljesen más képet ábrázolnak, mint egyébként. Az egyiken például első ránézésre csupán a régi Nemzeti Színház épülete látható, míg a lámpa elé téve egy színdarab jelenete elevenedik meg. Az ilyen típusú lapok az 1900-as évek elején voltak divatosak. Ezek a fajták értékesebbek is a többinél?

Elég ritkák, ezért értékesek, de ez a kérdés nem ilyen egyszerű. Egy képeslap értékét befolyásolja a kora is, de nem feltétlenül értékesebb egy régebbi lap. Egy száz évvel ezelőtti, Lánchídat ábrázoló képeslap nem nagy ritkaság, egy olyan lap viszont, amin a '70-es évekbeli Rottenbiller utca látható, kevésbé gyakori. Minden kornak megvolt a divatja, ami a fotók tárgyát illeti, ezekből értelem szerűen sok van. A szocializmus idején sematikus épületfotókból jóval több fordult elő, mint például utcaképből. Ebből az időszakból értékesek az éttermi képek is, mert azokból keveset adtak ki.

Manapság még divatos a képeslapgyűjtés? Sokan foglalkoznak vele?

Csökken a népszerűsége, hiszen ma már szinte senki nem küld képeslapot, mindenki az internetet használja. Ugyanakkor lokálisan még mindig készítenek lapokat, ezeket azonban nem adják postára, azaz nem „futottak”. Sokan vannak, akik a kistelepülések képeslapjaira szakosodtak, én is szeretném, ha Magyarország minden településéről lenne lapom.

Mennyi időt tölt a hobbjával?

Nehéz megmondani, mert néha hetekig nem foglalkozom vele, de alapvetően sok

munkával jár. Én azt tartom, hogy a gyűjtés része az ismeretszerzés is, amennyire tudok, utánanézek az információknak: mit ábrázol a lap, mit lehet tudni az adott jelenetről, épületről stb. Csak a különlegeseket teszem albumba, a többi kötegelve van a szekrényben. Az első szűrő, hogy várost ábrázol-e vagy sem, ha igen, akkor magyart vagy külföldit. Ezek után település

szerinti betűrendben és méret alapján vannak rendszerezve a lapok, hogy kereshetőek legyenek.

A képeslapok esetében is vannak olyan ritkaságok, melyekre minden gyűjtő vágyik? Itt az számít, kinek mi a területe, kedvenc témaköre. Én például nagyon vágyom az 1936 előtti olimpiák képeslapjaira. De ami mindenkinek fontos, az az ún. Milleniumi sor. Ezek az első magyar kiadású, magyar témájú képes levelezőlapok. Vita folyik arról, hogy mikori az első képeslap, de úgy számoljuk, hogy 1870-ben indult a sorozat, hiszen az 1970-ben kiadott lapok hátulján szerepel az a felirat, hogy „100 éves a képes levelezőlap”. Az első évtizedekben még külföldön gyártották a magyar témájú képeslapokat, a Milleniumi sor darabjai voltak az első magyar témájú, magyar kiadású lapok. Harminckettőt adtak ki ezekből, 2, illetve 5 krajcáros változatban.

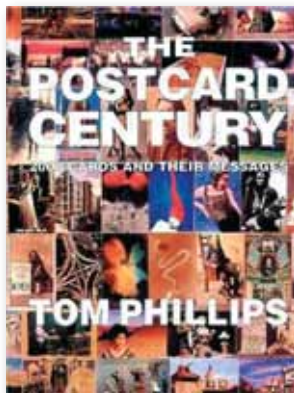
Számos erzsébetvárosi kötődésű képeslapja is van.

Természetesen, hiszen a budapesti lapokat is gyűjtöm, és mivel a Baross téren laktam, a Keleti pályaudvarral kezdődik a budapesti album, amelyben ráadásul az első kép az egyik legrégebbi darabom, az 1890-es évből való. Ahogy lapozunk, „elindulunk” a Rákóczi úton, át a Blaha Lujza téren, majd az Astoria, Kossuth Lajos utca következik. Utána kezdődik a körút a Boráros tér felől a Nyugati pályaudvar irányába, majd rátérünk a Kiskörútra. Nagyon sok izgalmas kép van! Aki többet szeretne tudni a képeslapgyűjtésről és betekinteni a gyűjteményembe, látogasson el a www.szigetiandras.atw.hu honlapra.

A 90-es évektől kezdődően számos magyar város, tájegység, akár nagyobb ország rész büszkélkedhet „saját” képeslapos könyvvel, köszönhetően a kitartó és időt, anyagiakat nem sajnáló gyűjtőknek. Akadnak, akik – tekintettel a gazdag illusztrációra – az adott településtől, tematikától függetlenül keresik az ilyen jellegű munkákat, egyúttal a másik gyűjteményét is megbecsülendő. Azonban szép számmal akad a történelmi országhatárokon, általános, könnyen körvonalazható tematikákon (hűsvét, szerelem stb.) kívül érdekes, említésre méltó mű, s hogy ne essünk kétségbe, a képanyag sokszor kárpótol minket az esetleges nyelvi nehézségek okozta hiányért. Most egy ilyen alkotást vettem górcső alá.

Ez a kötet alkotás, már csak amiatt is, mert szerkesztése jelentősen eltér a hagyományosnak nevezhetőtől, s szerzője, Tom Phillips foglalkozását tekintve festőművész. Az 1937-es születésű Phillips mindössze tizenhét éves volt, mikor először állította ki festményeit, majd számos egyetemen megfordult a világban –

kezdetben tanítványként, majd mint tanár, meghívott előadó. Rajzolt a *Monthly Python* formációnak, a *British Museum* megbízottja lett, napjainkban világszerte számon tartott művész.

Ami több életrajzi ismertetéséből azonban kimarad, az az a tény, hogy mindeközben egy kb. 50000 darabból álló képeslapgyűjteményt tudhat magáénak, melyet hosszú idő alatt, szisztematikusan válogatott össze, járva a világot. Elmondása szerint rengeteg ihletet merít a régmúlt kopottas fotóiból, a művészi grafikákból, tájakból, a múlt eseményeiből (több tematikus kötetet jelent meg az utóbbi években; van, amelyik egyedi fotólapokon

lencsevégre kapott kerékpárosokat, másik kalapos hölgyes portrélapokat mutat be). S noha nem kurrens könyve a *The Postcard Century*, a címébe rejtett mondanivalója annál aktuálisabb...

Magyarul A képeslap évszázada címet lehetne a kötetnek adni, amit szerzője annak bevezetőjében két okból lát indokoltnak. Egyrészt az illusztrált levelezőlap XX. század eleji felfutásával hihetetlenül gyorsan eljutott az összes ember lakta földrészt legtovább szegletébe is, egyenesen divattá lett a fejlettebb országokban, egyaránt szólt mindenkinek. Másrészt a századvégi lecsengése, a legfőbb funkcióját helyettesítő technikai vívmányok stb. előre vetítik, hogy a XXI. század már nem lesz, nem lehet a képeslapoké.

Az alcím beszédes és kedvcsináló egyben: 2000 lap és azok üzenete. 1900-tól 1999-ig minden egyes évhez többtíz illusztrációt válogatott Phillips, amelyek keltezése az adott évre tehető. Így folyamatában láthatjuk a városképes, üdvözlő, propagandisztikus, humoros, romantikus, erotikus, reklám és egyéb tartalmú lapok témájukon belüli fejlődését, a különböző ideológiák, izmusok fellendülését és lecsengését, az erre reflektáló üzeneteket, a technikatörténet mindenkor újonságait, a hétköznapi emberek öltözködését, s lényegében mindazt, ami közvetett és közvetlen formában, de ma is környezetünk, életünk részét képezi.

Lényegében nyelvtudás híján is betekintést nyerhetünk egy nem mindennapi és széles látókörű gyűjtőtárs nyomtatott kiállítás-terébe. Amennyiben azonban az angol nyelvvel valamelyest megbirkózunk, akkor a szerző az aktuális kor másik lenyomatával, az írott oldallal is megismertet minket, hiszen válogatási szempontjai között szintúgy szerepelt, hogy írva legyenek a lapok, lehetőség szerint tele meglepő, érdekes gondolatokkal és élményekkel.

Olvashatjuk, amint egy 1950 augusztusában feladott lapon Victor Hugo-idézet-tel vetítik előre az „Európai Egyesült Államok”-at. Együtt izgulhatjuk végig egy 1984-ben, Pekingben elrabort és meghurcolt pár történetét, akik nem sok híján a helyi politikai viszonyok áldozatai váltak. Mosolyogva konstatálhatjuk, hogy a Wright-testvéreknek – s általában a feltalálóknak – nem lehetett könnyű dolguk, amikor is a repülőgépeket reklámozó, 1909-ben keltezett lapon kételkedve megjegyzi a feladó, hogy „Hogy fog ez helyettesíteni egy pónilovat?”

A megközelítés, a válogatási szempontok és az a tény, hogy képeslapokról beszélve valaki nem húzott határvonalat 1945-nél, hanem napjainkig végigkísérte azok kultúrtörténeti fejlődését, mindenképpen aktuálisá teszük Tom Phillips *The Postcard Century* című munkáját. Az sem a véletlen műve, hogy a brit *The Guardian* is hírt ad a könyvről: internetes portálján egy remek, recenzióknak is beillő kedvcsináló olvasható, külön kihangsúlyozva azt a lebilincselő atmoszférát, amelyet az terem.

Amennyiben kedvet csináltam e kisebb művészeti lexikonhoz, nem szükséges azt internetről megrendelni: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Kálvin téren található főkönyvtárában bármikor megtekinthető ingyenes regisztráció mellett. Csak ajánlani tudom!

Papp Miklós